

פתח דבר

התרבות הישראלית מסרבת היום לכל סיפור-על הגמוני. היא מפרקת בעצמה, באמצעות הריבוי המסוכסך של הקולות המתרוצצים בה, כל ניסיון לכפות עליה סיפור כזה. מאיזו נקודת מבט אפשר להבין את התפתחותה ואת מצבה העכשווי? איך אפשר, למשל, לכתוב בעברית על התנגדותם של חסידי סאטמר לתחיית העברית בלי לחבק אותם חיבוק דוב אל תוך המפעל הציוני? איך ראוי לכתוב על הישגיו של מפעל זה מנקודת מבטם של אלה ששילמו, ועדיין משלמים, את מחירו? ומי מוסמך לעשות זאת? איזה מקום בתולדות מדינת ישראל ראוי לשמור לאלה (יהודים ואף ציונים, לא רק ערבים) שהתנגדו להקמתה? האם המנצחים רשאים לכתוב את ההיסטוריה של המנוצחים? האם המנוצחים מסוגלים לכתוב את זו של המנצחים? ומי בדיוק נוצח כאן, ומי ניצח? הפלסטינים? החרדים? הסוציאליסטים? מקרבי הגאולה או מקרבי הקץ? האם בידינו לקבוע כבר? האם כיווני התפתחות אחרים, תפיסות אחרות של המציאות הישראלית, שהיו בבחינת אפשרויות שהבהיקו לרגע, בשעה של התנגשות ומאבק, ואחר-כך, כך נדמה, כבו ונשכחו, הן חלק מן המוזיאון של התרבות או איבר חי בתוכה? אחרי חמישים שנות ריבונות ישראלית, מה נותר עוד לתעד, מה יש להציל מתהום הנשייה, מה כבר אפשר להספיד באופן סופי ולבסוף, איך ראוי להקדיש גיליון מיוחד של מחשבה ביקורתית ליובלה של מדינת ישראל, בלי לקדש ובלוי לקונן, בלי להצטרף לחוגגים ובלוי להסתפח למיואשים ולמנוכרים, לציניקנים הגמורים, לאלה שנקעה נפשם?

הספר המונח לפניכם הוא ניסיון להשיב על השאלות האלה, שכולן מקופלות למעשה בשאלה האחרונה, ועוד קודם לכן בעצם ההחלטה להקדיש גיליון מיוחד של כתבי-העת הנאנבה ובנקבת לשנת היובל של מדינת ישראל. בלי שמחת חג, מתוך תחושת מועקה כבדה המשותפת לרוב הכותבים, באופן מורכב וביקורתי, מציע ספר זה אוסף מגוון של מחשבות, נקודות מבט וכיווני מחקר על ההיסטוריה של ישראל – המדינה, החברה והתרבות – ועל המציאות הישראלית היום.

הספר מורכב משני חלקים: בעמודים הימניים מוצגת כרוניקה שוטפת של אירועים מה-29 בנובמבר 1947 ועד ל-15 במאי 1998; בעמודים השמאליים מופיעים מאמרים ומסות על "רגעים ביקורתיים" בתולדות מדינת ישראל. גם אלה מסודרים ברצף כרונולוגי, על פי תאריכי האירועים או היצירות שבהם הם עוסקים.

העמוד השמאלי: מאמרים ומסות

לפני כשנתיים הזמינה מערכת הנאנבה ובנקבת כמאה וחמישים אינטלקטואלים וחוקרים, רובם אנשי אקדמיה, כמעט כולם ישראלים, להשתתף בגיליון מיוחד לכבוד שנת היובל של מדינת ישראל. הנמענים באו מתחומי התמחות מגוונים, היו בעלי גישות מחקריות שונות והשקפותיהם האידיאולוגיות כיסו טווח רחב, אבל לא שלם, של הקשת האידיאולוגית הישראלית. הם התבקשו להציג "רגע ביקורתי" אחד בתולדות ישראל, לתאר את ההקשר והנסיבות שבהם התרחש אותו "רגע", לנתח את משמעותו ולהציג את תוצאותיו. הנה קטעים ממכתב ההזמנה:

כתבי-העת הנאנבה ובנקבת ייצא בגיליון מיוחד לרגל שנת החמישים של ישראל: 50 ל-48. הגיליון יכיל סדרת מאמרים קצרים על חמישים "מומנטים ביקורתיים" בתרבות הישראלית, שיופיעו בסדר כרונולוגי. לצדם תופיע, באמצעות עריכה גרפית מיוחדת, כרוניקה שוטפת של התרבות הישראלית מאז הקמת המדינה. אני פונה אליך כדי להציע לך להשתתף בגיליון זה ולכתוב מאמר על אחד מאותם "מומנטים ביקורתיים".

מהו "מומנט ביקורתי"? דבר-מה שהיתה גלומה בו ביקורת על ה"סדר הקיים" (ה"קונסנווס", ה"תרבות ההגמונית", ה"אידיאולוגיה השלטת" וכדומה) או סירוב להשלים עם סדר זה, שהתבטא בהתנגדות גלויה או בחתרנות, ובלבד שהיה בהם כדי לערער על הנחות היסוד של אותו סדר. ערעור כזה יכול לבוא מימין ומשמאל, זה מובן מאליו, מלמעלה (מן ה"תרבות הגבוהה") ומלמטה (מן ה"תרבות העממית", אבל אולי גם מתוך "תעשיית התרבות"). מבפנים (בבחינת "מהרסיך ומחריבין ממך יצא") או מבחוץ (על ידי גורמים זרים ו"עוינים", באמצעות יובא והסתננות). דבר-מה ביקורתי כזה יכול להיות יצירה אחת או במה תרבותית ששימשה יצירות רבות, פועלו של אדם מסוים לאורך ימים או בתקופה מוגדרת, מוסד, מעשה או אירוע שפעולתם, או עצם נוכחותם בתרבות, יצרו "מתח ביקורתי", איימו על נציגי ה"סדר הקיים" או הרגישו אותם וגרמו להם לצאת מהכלים, להתעלם או להעלים, למחות או למחוק, לדחות או לחבק חיבוק דוב. אינני מבקש להציע כאן הגדרה מפורשת אלא אוסף של אפשרויות. אני מזמין אותך לחשוב יחד עם שאר המשתתפים בגיליון מה עושה אירוע, יצירה, אדם או מוסד ל"ביקורתיים"? באלו תנאים מופיע המימד הביקורתי ובלו תנאים הוא נשחק ונעלם? עד כמה תלוי האפקט הביקורתי בהקשר התרבותי שבו הוא מופיע, והאם הוא ניתן לשימור כשהאקט, היצירה, המוסד או האירוע מועתקים ממקום למקום, משוכפלים מעת לעת? האם אפקטיביות והצלחה הם קני מידה לביקורתיים? או

שמה היסטוריה של מומנטים שהיו "ביקורתיים באמת" נידונה להיות סיפור של החמצות?

השאלות התיאורטיות האלה אינן מחייבות אותך. את/ה יכול/ה להבליט או להצניע אותן, להתרכז ב"מומנט" עצמו או בדמות החברה הישראלית המשתקפת מבעדו... להחיות מומנט ביקורתי מוחמץ או לקבור מומנט ביקורתי שאבד עליו הכלח... להיות יותר או פחות "מדעי", יותר או פחות "פואטי", ובלבד שכתבתך תהיה בהירה, מדויקת ומעוררת למחשבה...

מצורת כאן רשימה של "מומנטים ביקורתיים" אפשריים. אשמח אם תמצא/י עניין לכתוב על אחד מהם. כמובן שתוכלי/י להעלות גם הצעות משלך. כל אחד ממשותפי הגיליון מוזמן להעלות הצעות משלו, וההרכב הסופי של הרשימה יהיה תוצאת התרומה המשותפת של כלל הכותבים.

חמישים המסות והמאמרים המופיעים בספר זה – ברצף כרונולוגי על פי האירועים הנידונים בהם – הם פרי ההיענות למכתב זה. המערכת לא התערבה בבחירת הנושאים. הכותבים בהרו להתייחס רק לחלק מבין כמאתיים נושאים שהוצעו ברשימה המקורית. רבים הציעו נושאים משלהם. התקבלה כל הצעה שמחבר או מחברת הציעו לעניין שנתפס בעיניהם כ"רגע ביקורתי" – אירוע, יצירה, מוסד תרבותי או אדם יחיד – בתרבות, בחברה ובמדינה, בישראל של חמישים השנה האחרונות. התקבלה כל הצעה, ובלבד שנגעה לקיום הממשי או הווירטואלי של "רגע ביקורתי". מלבד תחילה נתפס המימד הביקורתי כנוגע לאפשרי, למדומה ולמדומיין, ולא רק למציאותי. כלומר, התקבלו גם הצעות ממחברים שביקשו להציג את מה שנתפס בעבר כ"ביקורת" (או "התנגדות", או "חתרנות") כאופן של שיתוף פעולה, למעשה, עם הסדר הקיים. והתקבלו גם הצעות מן הכיוון ההפוך: לשחזר מימד ביקורתי שהוחמץ ולא זכה להתייחסות ראויה, לא בשעת ההתרחשות ולא בזיכרון הקולקטיבי המאוחר.

התוצאה המונחת עתה לפניכם היא אוסף מגוון, שנמחקה ממנו במכוון הקטגוריה "חשוב". אוסף העניינים הנידונים כאן אינו היסטוריה אלטרנטיבית של ישראל, גם אם יש בו כדי לשמש שלד להיסטוריה כזו, ולמעשה ליותר מהיסטוריה אחת. יש בו לא מעט מסות ומאמרים העוסקים בנושאים מרכזיים, ה"חשובים באמת", ואחרים העוסקים ב"אחרים" דחויים ומושקקים ובמה שעשוי להיראות מן המקום התופס את עצמו כמרכז כשולי, כאזוטרי, כקוריוז. ועם זאת, אין באוסף זה ניסיון ליצור דפוס אלטרנטיבי של קאנוניציה לנושאים המרכזיים, וגם לא קאנון חדש של נושאים אלטרנטיביים, "אחרים". אין כמעט תחום בתרבות שאינו מיוצג כאן, אבל אוסף זה אינו משקף בחירה מאוזנת, מתוך מחשבה תחילה, של נושאים מתחומי תרבות שונים, ובוודאי שאינו משקף בחירה מאוזנת של נושאים או כותבים במונחי הדיכוטומיות השגורות: ימין ושמאל, ערבים ויהודים, דתיים וחילונים, מזרחים ואשכנזים, גברים ונשים, למרות שיש בו מכל אלה. אוסף המסות והמאמרים המוצגים בפניכם משקף קודם לכל מבוחר שנוצר מעצם ההחלטה של נמעני המכתב המקורי להיענות או לא להיענות לפניית המערכת, והוא תוצאה מצטברת של הבחירה של כל אחד מבין הכותבים שנענו לפנייה, המשקפת את תחומי העניין ואת סדרי העדיפות שלהם.

יש בספר פרישה בכמה ממדים: פרישה רחבה מאוד של תחומי התרבות ושל מגזרי האוכלוסייה הנידונים; פרישה רחבה יחסית של סגנונות כתיבה, מזהאקדמי החמור ועד לפיוטי ולמשתעשע, ושל דרכים בהבנת הפרקטיקה הביקורתית. הן כמושא לדיון והן כמה שמדריך את מעשה הכתיבה עצמו; פרישה רחבה פחות בכל הנוגע להשקפות העולם של הכותבים. במלים אחרות, ויתרנו על הניסיון ליצור "איזון" מלאכותי סביב מרכז מדומיין שנקבע מראש. עצם קיומו של מרכז כזה והיומרה לייצג אותו מוצבים כאן בסימן שאלה, מוטלים בספק, נחקרים במבט ביקורתי. זאת, על סמך ההנחה שאיזון מדומיין זה משרת בדרך כלל את מי שבידו לקבוע מה מאזנים, לפי מה מודדים את הצריך איזון, מה יהיה אורך מוטות המאזניים ואלו משקלות אפשר להניח עליהן. במקום לצייר מחדש את אותו מרכז מדומה ולייצר מחדש את אשליית האיזון שסביבו, ספר זה מציע לך הקורא/ת, במופגן ובמוצהר, להתבונן בדברי ימי (מדינת) ישראל באופן לא מאוזן. להבדיל מן האמת, העניין, הגיון והדיוק ההיסטורי – ההשגחה על האיזון, כך הנחנו מן ההתחלה, אינה מתפקידנו. אלה שהפקידו את עצמם על האיזון ידאגו בוודאי לאזן את התמונה המפורקת שמציג ספר זה. האוסף המכונס בו מבקש להקשות עליהם את מלאכתם, על ידי יצירת ריבוי קולות, תמונות ונקודות מבט, שכולם שייכים לכאן בזכות, ולמרות זאת אי-אפשר ללכדם למכלול קוהרנטי אחד.

העמוד הימני: כרוניקת אירועים

בעמוד הימני, לכל אורך הספר, מופיעה כרוניקת אירועים, דברי הימים של מדינת ישראל, חברתה, תרבותה וכלל תושביה. הכרוניקה מתחילה ב־29 בנובמבר 1947 ומסתיימת ב־15 במאי 1998. רשימת האירועים מחולקת על פי שנים וחודשים, ובכל חודש מופיעות שתי קבוצות אירועים: בתחילה – אירועים מתוארכים לפי יום התרחשותם ואחר כך – אירועים שאינם מתוארכים לפי ימים. אירועים סמוכים בזמן הנוגעים לעניין אחד מתוארכים בתאריך הראשון שבו ראינו טעם להזכיר את אותו עניין. בשולי הדף משובצים דימויים של מסמכי תרבות שונים מהתקופה המתועדת – כריכות ספרים, שערים של כתבי-עת, עטיפות תקליטים, כרזות סרטים והצגות וכדומה.

אלו אירועים מתוארכים בכרוניקה? אירועים אלימים, כמובן: מלחמות ופעולות גמול, התקפות טרור ופעולות טיהור. סערות פוליטיות, זה ברור: מפלגות קמות ונופלות, מתפלגות ומתאחדות, בריתות ובגידות, הפגנות ושבתות. כל אלה הם אירועים שכל רישום של דברי הימים של ישראל, בישראל, אינו אפשרי בלעדיהם. אבל הכרוניקה אינה מרחיבה בעניינם וכוללת לצדם אירועים בתחומי הכלכלה והחברה, המשפט, הספרות והאמנויות, התרבות

הפופולרית והעממית, השיח הציבורי והאידיאולוגי, התקשורת והפנאי. כל אלה מתוארים בקצרה, בלשון לקונית ככל האפשר, לפעמים בציון שם בלבד: תזכורת למי שמכיר וזוכר, קצה חוט למי שמבקש ללמוד. למרות הלשון הלקונית הם מתוארים בדרך כלל מתוך תשומת לב לנוכחותה של המדינה בכל התחומים המתועדים, נוכחות מנגנוניה ונציגיה, האנשים הרוברים בשמה בסמכות וברשות, והאנשים הנוטלים לעצמם את שמה כדי לדבר. זוהי תשומת לב לנוכחות המתערבת של המדינה, נוכחות מנהלת, מצנזרת, מפקחת, מעדיפה ומפלה, מענישה ומתגמלת, מטפחת ומקפחת, אלימה – כלפי מישהו – גם כשהיא מוצדקת על פי חוק; צודקת – בעיני מישהו – גם כשהיא אלימה. נוכחות זו של המדינה שימשה תמיד זירה והודמנות להתנגדות, לביקורת, למאבק גלוי או נסתר, להתחמקות או להתמקחות, של יחידים ושל קבוצות שלא היו מוכנים או שלא הורשו "לקחת חלק", שסירבו או שלא היו יכולים לצעוד ב"דרך המלך". הכרוניקה מבקשת לתעד את אירועי ההתנגדות, הביקורת וההתחמקות האלה לא פחות משהיא מבקשת לתעד את הופעותיה של המדינה, שהיו בדרך כלל גם סיבת האירועים האלה וגם תוצאה שלהם, והיא מנסה לאתר אותם בכל תחומי החברה והתרבות, לא רק בפוליטיקה. בצד אלה מתועדים כמובן גם מאבקים אחרים, בין קבוצות בתוך החברה הישראלית ובשוליה, מקרים של התנגדות לכוחות "הגמוניים" שאינם מעוגנים במנגנוני המדינה ואינם מקבלים במסגרתם תמיכה או ביטוי, וגם מקרים של התנגדות בין קבוצות שאין להן זיקה לשום מרכז כוח ברור, לא בתחומן ולא מחוצה לו. ומתועדים גם "סתם" אירועים בחיי התרבות, החברה והמדינה בישראל שראוי לזכור אותם, למרות – או בזכות העובדה – שלא היו מעורבים בשום מאבק "ראוי לשמו".

ראוי לזכור, על שום מה? על שום שנשמרו באירוע עקבות של תהליך שמתחיל להסתמן, או של עולם שעומד לגווע, או משום שהאירוע שיקף אווירה, תפיסת מצב, או משום שהיתה לו איזו נוכחות אחרת בתרבות. הבחירה בקבוצת אירועים אחת היא השקחה של כל היתר, ובבחירה זו יש מימד שרירותי בלתי נמנע שאי-אפשר – ואסור – למחוק אותו. ולכן חשוב כמובן, לשאול גם: ראוי לזכור, לדעת מיהו? לדעת מלמטי הכרוניקה ועורכיה, שרובם – אבל לא כולם – בני המעמד הבינוני, גברים יהודים, אשכנזים, צעירים, חילונים, ילידי הארץ, בעלי השקפת עולם לא-ימנית. ההטיות האידיאולוגיות שלהם, הכתמים העיווריים בשדה הראייה שלהם, המוגבלות התרבותית והלשונית שלהם – כל אלה באים כאן לידי ביטוי ברור. זאת, באופן בלתי נמנע, ולמרות ניסיונות מודעים להתגבר על מוגבלויות קריאה אלה או לעקוף אותן בצורות שונות.

הכרוניקה אינה תוצאה של מחקר היסטורי "מדעי" ואינה תחליף למחקר כזה. רובה המכריע מבוסס על מקורות משניים – עיתונים וכתבי-עת, רובם בעברית ומיעוטם בערבית, שאת הטעויות שלהם היא בוודאי משכפלת לעתים קרובות. כדי להמעיט בטעויות כאלה נעזרנו בכמה קוראים מומחים שהעירו את הערותיהם וחסכו מאתנו שגיאות רבות. זה המקום להודות לשלמה גור, יחיעם ויץ, חנן חבר, יואב פלד, ברוך קימרילינג, דני רבינוביץ ואורי רם. האחריות לטעויות שנתרו מוטלת כמובן על מערכת תנאכבנבנקבנת, ובעיקר עלי כעורך. עם זאת, מדובר לא רק בטעויות שאפשר לשרש מתוך ידיעה בדוקה של העובדות ההיסטוריות, אלא בטעויות שמהן עשויות לעתים קרובות אותן "עובדות היסטוריות בדוקות". בעיקר ראוי לציין כאן את הכשל – ספק אם אפשר לדבר רק על טעות – שבאימוץ לשון תיאור טעונה אידיאולוגית, ולהשתמש בה כאילו היתה לשון "טבעית" ו"שקופה". כיצד, למשל, יש לכנות את מניחי הפצצות הפלסטינים – לוחמי חופש, טרוריסטים או מחבלים? האם יש לדבר על עולים או על מהגרים? על התיישבות או על התנחלות? ההכרעה כאן שונה מהכרעתו של ההיסטוריון המבקש נקודת מבט שאינה מקבלת את לשון התיאור הטעונה אלא מבקש להשתחרר ממנה, הן כדי להסביר אותה והן כדי לחשוף את מה שהיא מסתירה. שכן, הכרוניקה מבקשת לתעד גם את האופן שבו "מה שהיה" תועד, תואר, פורש ונותח, בלי להציב בהכרח את הייצוגים השונים של העבר למבחן האמת של "מה שהיה באמת". לכן אין זה נכון לוותר לחלוטין על המינוח של שפת המקורות שבהם משתמשים. כל הכרעה כזו כרוכה בתשלום מחיר, לכאן או לכאן. במקומות שבהם היינו מודעים לכך שההכרעה בעייתית במיוחד ניסינו להשאיר את עקבותיה בטקסט, באמצעות ציטוט או הצגת קול נוסף.

ישנם מקרים בולטים שבהם הדיווח העיתונאי היה שקרי ומוטעה, והתברר ככזה בחלוף זמן – בפרשת קביה, למשל, או בפרשת רצח הטרוריסטים הפלסטינים בקו 300. במקרים כאלה הקפדנו כמובן להפריד בין הידיעה על מה שאירע לבין הדיווח, שהוצג כאירוע בפני עצמו. אבל ברוב המקרים הפער בין הדיווח העיתונאי ל"עובדות", כלומר לייצוג מהימן יותר של מה שאירע, ברור הרבה פחות. כשהידיעה הופיעה באופן דומה בכמה מקורות, ולא היה לנו בסיס לחשוד או לדעת שהדיווח רחוק מן האמת, הצגנו אותו כלשונו. כשהיו לנו ספקות, הדגשנו אותם. לשון הדיווח ואופן הצגת הדברים בכלי התקשורת היו מבחינתנו לא פעם העניין עצמו, מה שראוי לזכור. הקוראים ימצאו ציטוטים רבים של דברים בשם אומרים (מצוטטים מכלי שני, כמובן, מן העיתונות) כחלק בלתי נפרד מדברי הימים הנרשמים כאן. בחרנו את הדברים האלה כפי שבחרנו כל פריט אחר בכרוניקה: שאלנו אם היה בהם ביטוי לנוכחות המדינה, או להגמוניה התרבותית במדינה, אם ביטאו התנגדות, מאבק, סתירה הרת משמעות, אם שיקפו חלק מן האווירה שבה התנהל מאבק, אם ראוי לזכור אותם.

מתוך מה שביקשנו לעשות במכוון, ומתוך מה שעשינו שלא במכוון, נדמה שכרוניקה זו רושמת במידה רבה את דברי ימי התודעה הישראלית הקולקטיבית. אבל אנו יודעים היטב שאין תודעה ממשית כזו. המקום היחיד שבו היא מתקיימת הוא הטקסט – כמו ספר זה – שנותן לה ביטוי. וטקסט זה נותן לה ביטוי בלי שיהיה אפשר להפיק ממנו ייצוג אחדותי של ה"קולקטיביות" הישראלית. הוא נותן לה ביטוי באמצעות פיזור וריבוי של קולות, של היבטים, של צורות ביטוי וצורות חיים, לעתים קרובות בלי מרכז ובלו היררכיה, ובאופן שאמור להקשות באופן שיטתי על יצירת תמונה שלמה

וקוהרנטיות של המציאות ההיסטורית. כאמור, גם ריבוי זה פגום, באופן בלתי נמנע, בגלל המוגבלות התרבותית והלשונית של מחברי הכרוניקה ובגלל הטיות של לאום, מגדר, מוצא אתני, מעמד וכדומה. אבל רישום דברי הימים המוצע כאן אינו מבקש לחתום, לקדש, למסגר. יש בו קצות חוט שאפשר להמשיך בכל כיוון, לרקום או לפרום, יש בו פערים שאפשר למלא מהרבה נקודות מבט שונות, יש בו מבנה גמיש שאפשר לעצבו מחדש. הכרוניקה אינה רשימה סגורה, לא רק ביחס לשנים הבאות, אלא גם ביחס ליובל השנים המתועדות בה. הטכנולוגיה העכשווית של ייצור טקסט מאפשרת לקוראים להמשיך את הכרוניקה, לתקנה, להשתמש בה כבסיס כדי לפתח בכיוונים הנראים להם חסרים, להוסיף עליה פריטים שנראים להם כראויים להיזכר, לדלות ממנה פריטים תוך כדי דפדוף מהיר, להשוות, לקבץ ולמיין. כל זאת באמצעות מחשב, כמובן. מי שיבקשו לעשות זאת, יוכלו לרכוש במקביל לספר גם את גרסת המחשב של הכרוניקה (בתוכנת 97 word). גירסה זו משמשת גם תחליף למפתח עניינים, שבגלל היקפו הגדול במיוחד אי-אפשר היה לכלול אותו במסגרת הספר.

ספר לא חגיגי

הספר המונח לפניכם אינו ספר חגיגי, למרות שהוא מציין יובל לישראל. ספר זה זוכר גם את אלה שאחרים חוגגים יובל זה בשבילם, בעל כורחם ולפעמים למגינת לבם הגדולה. הוא נותן ביטוי גם לאלה החשים שזה חגם, אבל שאין מה לחגוג. רוב המחברים השותפים למפעל ביקורתי זה כותבים מתוך מודעות חריפה לעובדה שאחרי חמישים שנות ריבונות מדינית, ישראל היא מקור לא אכזב של עוול, מצוקה וייסורים לנתיניה הפלסטינים, ומהווה איום קבוע ואתגר מתמשך לקיום הלאומי, התרבותי והמוסרי שלהם. המחברים כותבים מתוך חרדה כי השליטה בפלסטינים בפרט, ואימוץ דפוסי פוליטיים ותרבותיים של מדינת לאום אתנוצנטרית וגזענית בכלל, הופכים את ישראל למקום המסוכן ביותר לאנשיותה ולמוסריותה של הציבוריות היהודית, להמשכיותן של תרבויות יהודיות, ואולי אפילו לעצם הקיום היהודי. הם כותבים מתוך תחושה קשה של שותפות מעיקה וכפויה במציאות פוליטית ותרבותית זו, ואולי גם מתוך אמונה שבעצם מעשה הכתיבה שלהם הם תורמים משהו לשינוי המציאות.

ואחרי כל הדברים האלה, זהו גם ספרם של כותבים וקוראים שבימים עכורים אלה מתבוננים אל העבר הרחוק או הקרוב, ומוצאים בו דמויות מופת ו"אירועי מפתח" שאפשר ללמוד מהם את דבר קיומן של אפשרויות אחרות של קיום ישראלי, אולי אפילו להפיק מהם איזו תקווה. המחברות והמחברים השותפים לספר זה אינם מציגים את הדמויות, המעשים והאפשרויות האלה מתוך געגוע לעבר או התרפקות על זמנים שחלפו לבלי שוב. אחדים מהם כותבים בשברון לב. אחרים כותבים מתוך מרחק עיוני מפוכח. אחרים כותבים מתוך תקווה שיהיה אפשר להצביע, באמצעות הדברים המתוארים והמפורשים, על מקריותו חסרת התקנה של המעשה ההיסטורי ועל קיומם של כוחות וכיווני התפתחות, שעשויים להפוך את ישראל למדינה מתוקנת יותר שכל נתיניה אזרחים חופשיים ושווים, לחברה אכזרית פחות וצודקת יותר, למקום של שלום. ספר זה מבקש לתעד את עקבות נוכחותם של הכוחות וכיווני ההתפתחות האלה, הנראים היום הלשים ומטושטשים מתמיד, ולהצביע על האפשרות שהם מקופלים גם ברגע ההיסטורי הנוכחי, והם חלק בלתי נפרד מן המציאות המשותפת של אזרחי מדינת ישראל ונתיניה.

ספר זה לא היה רואה אור ללא עבודתם המסורה, תמיכתם ואורך רוחם של אנשים רבים: שרה סורני, שליוותה בקפדנות ובמסירות את מלאכת הספר, שלב אחרי שלב, דנה בן-עמרם שנשאה לצדם בעול כל המעקשים והתהפוכות של הכנתו לדפוס; נעם שכטר, שהיה שותף מלא לעיצוב הקונספט של הספר, ולא רק אחראי לעיצוב הגרפי שלו; נועם יורן וארז וייס, שתרומתם לרעיון הספר ולהפקתו חורגת בהרבה מאחריותם לליקוט ולכתיבה של החלק הארי בכרוניקה; כותבי הכרוניקה האחרים: עבד עזאם ומיכל גבעוני, שגם סייעו בתבונה בהרבה עניינים אחרים במהלך ההפקה, וכן מנחם גולדברג ושראל פליישמן; פרופ' נחמיה לב ציון, שבתקופת כהונתו כראש מכון ון ליר בירושלים הושק פרוייקט זה; שמשון צלניקר, ראש מכון ון ליר בירושלים, ועוזי שביט, מנהל הוצאת הקיבוץ המאוחד, שהושיטו כתף כשהפרויקט גדל והתעצם וחרג מכל מה שתוכנן תחילה; תמר משמר, ששירשה במיומנות שגיאות לשון ויישרה הדורים בטקסטים מתפתלים; מרגלית אבס, שהיתה ריזה ונבונה במלאכת ההקלדה; ענת פלג ואדוה קלר ששקדו על ההגהות; חברים וידידים רבים מתוך מועצת המערכת של ~~תאגיד~~ ~~בנק~~ ~~בנק~~ ומחוצה לה, שקראו, העירו, ועודדו בהתלהבותם מהמוצר העתידי. לכולם אני מבקש להביע כאן את תודתי העמוקה.

עדי אופיר

48750

עמודי ימין - תיעוד שוטף של אירועים מה-29 בנובמבר 1947 ועד ל-15 במאי 1998
עמודי שמאל - חמישים מסות ומאמרים, מסודרים על פי הסדר הכרונולוגי של האירועים הנידונים בהם

נובמבר 29 < כ"ט בנובמבר. החלטת עצרת האומות המאוחדות על הקמת שתי מדינות בפלסטינה ארץ-ישראל. > 30 < שני אוטובוסים של אגד מותקפים בדרכם מחדרה ומנתניה לירושלים. שישה הרוגים.

'הוא הלך בשדות', רומן מאת משה שמיר, ספרית פועלים/לכל, הוצאת הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, מרחביה.

דצמבר 1 < הוועד הערבי העליון מכריז על שלושה ימי שביתה כללית במחאה על החלטת האו"ם. > 2 < פלסטינים תוקפים ושוודים מרכז מסחרי בירושלים. > 5 < פליכס וואלטש בהארץ: "היותו של הפרט אזרח במדינה היהודית ומה פירושו של דבר - על כך לא הגינו עד היום כל צרכנו". > 11 < ההגנה תוקפת את רמלה. > 15 < הבריטים מפנים את תל-אביב. > מתחילת החודש נהרגו שמונים ושמונה יהודים, תשעים ושלושה ערבים ושמונה אנשי צבא ושוטרים בריטיים, לפי פרסום רשמי של משטרת המנדט. > משה סמילנסקי קורא בהארץ למדיניות הבלגה, מאחר ש"מסעי עונשים" אינם מרתיעים את הערבים אלא רק מעוררים את הרצון לנקמה. סמילנסקי מטיל ספק באמינותם של שירותי המודיעין, המעריכים באופן אופטימי מדי את כוונות הערבים ואת כוחם. > 29 < אנשי אצ"ל משליכים פצצות מאולתרות לבתי הזיקוק בחיפה. שישה פועלים ערבים נהרגים. פועלים ערבים תוקפים את עמיתיהם היהודים והורגים שלושים ושמונה מתוכם. > 31 < ההגנה תוקפת את הכפר בלד אל שיח' שליד חיפה. יותר משישים הרוגים. > הארץ מפרסם הצעות לשם למדינה היהודית: יהודה, ציונה, עבריה, ארץ-ישראל העברית, ארץ הכרמל, ישראל וישראליה.

+ גיליון רביעי של דור במאבק, פרסום של חוג ארץ-ישראל הצעירה: קבוצת צעירים לא מפלגתית המתאספת סביב רעיון "המהפכה השמית" או "המרחב השמי" ומתנגדת לחלוקה. מאמר על החלטת החלוקה: "ביום הבגידה. הציונות מתה - תחי המהפכה הארץ-ישראלית", מאשים את כל התנועות והארגונים, החל מהשומר הצעיר וכלה ברביזיוניסטים והפורשים, בכך שהכינו למעשה את החלוקה בבניית גיטו יהודי בארץ. אנשי החוג מאמינים כי המלחמה אינה נמנעת, אולם מציעים להתכונן לפעולה לאיחוד היהודים וההמונים הערביים בשטחי ארץ-ישראל. עוד עוסק הגיליון ב"סגנון הארץ-ישראלי". פעילות החוג לא תחודש לאחר המלחמה.

ינואר 1 < שתי ספינות מעפילים הנושאות כחמישה-עשר אלף נפש מופנות כוח לקפריסין. > 4 < אנשי לח"י מפוצצים את בית הסראיה, מושב המפקדה הערבית במרכז יפו. ארבעה-עשר הרוגים וכמאה פצועים. > 6 < ביזמת ארגון איחוד נערכת פגישה של נציגי רופאים יהודים וערבים בימק"א, ירושלים. מסכימים על חסינות צוותים רפואיים ואמבולנסים. > 16 < שלושים וחמישה אנשי שיירת הל"ה נהרגים בניסיונם להגיע מהרטוב לגוש עציון הנצור. > 19 < מרטין בובר קורא בהארץ "אל ניתן לרחוב להשתלט עלינו". > 23 < תנועות השומר הצעיר ואחדות העבודה פועלי ציון מתאחדות ליצירת מפ"ם. > 27 < מרטין בובר ויל. מלאנגס מזהירים מפני "פסיכוזה מלחמתית" במכתב לעיתונות "כל עובר ושב זר - או שנדמה זר - [נראה כ] פושע ורוצח, מתקיף ואויב".

+ יצחק לוזיטנוסס מהרהר בבעיות על המשך דרכה של תנועת איחוד למרות כישלונה: "מצווים אנו לרכוש את דעת הקהל למען הרעיון הנשגב והנעלה של איחוד שני העמים... עלינו להשתדל להפכן [את שתי המדינות] במרוצת הימים לחטיבה אחת, אשר בה יהודים וערבים ימצאו את סיפוקם הגדול ביותר".

פברואר 1 < מכונית תופת מתפוצצת בחזית בניין הפלסטיין פוסט בירושלים. > 2 < הופעה ראשונה של להקת הצ'זבטרון בפני קורס מ"כים בקיבוץ דליה. > 22 < שלוש מכוניות תופת מובלות בידי עריקים בריטים מתפוצצות ברחוב בן-יהודה בירושלים. עשרות הרוגים. > 24 < מועצת הביטחון פותחת את דיוניה על ארץ-ישראל בלייק סאכסס. > 27 < הנימנ, ביטאון פלג באגודת ישראל, מוחה על שיירות האספקה שמגיעות לירושלים בשבת: "השיירות הללו, איפה הן בשאר השבוע?".

מרס 2 < מליאת הוועד הלאומי החליטה על הרכבת מועצת הממשלה הזמנית שתורכב מנציגי הסוכנות והוועד הלאומי ו"תמלא את מקום השלטון המתפורר". > 3 < מודעה: הערב מתייצבים בת"א בני 30, ילידי 1917. > 8 < שליח הארץ בלונדון